

OVERZICHT BESCHERMINGEN MERGELGROEVEN IN RIEMST

Momenteel zijn zowel erfgoed als natuur in de mergelgroeven reeds deels beschermd. Dit rapport geeft een overzicht van hoe beide sectoren in het verleden zijn omgegaan met de bescherming en welk effect dit reeds heeft gehad op het terrein.

1 BESCHERMEN ONROEREND ERFGOED

Algemeen kan worden gesteld dat de mergelgroeven al lange tijd onder de aandacht waren bij het agentschap Onroerend Erfgoed en haar voorgangers. Zo werd er in 1985 een studiedag georganiseerd rond dit thema waarbij veel ambtenaren van het agentschap aanwezig waren. Tijdens deze studiedag werden de waarden en bedreigingen van de mergelgroeven uit de doeken gedaan en werd er een plaatsbezoek gebracht. In dat jaar werd er ook een mergelgroeve(complex) in Heers beschermd. In 2008 werd nogmaals de vraag gesteld aan het agentschap om de mogelijkheid om de groeven te beschermen te onderzoeken.

Waarom de meeste groeven als gevolg van deze initiatieven niet beschermd zijn geworden is onduidelijk. Mogelijk komt dit doordat de bovengrond op veel plaatsen niet beschermenswaardig is. Ook was (en is) er niet zoveel bekend over de geschiedenis en waarde van de mergelgroeven. Mogelijk achtte men meer onderzoek nodig, maar ontbrak hiervoor de expertise bij het agentschap.

Klassieke beschermingen

Om het onroerend erfgoed te beschermen kunnen er verschillende instrumenten worden ingezet. Het meest bekende zijn de klassieke **beschermingen** als monument, stads- en dorpsgezicht, cultuurhistorisch landschap of archeologische site, eventueel met inbegrip van een overgangszone.

Monumenten en stads- en dorpsgezichten

Deze twee types worden hier samen behandeld omdat ze vaak in combinatie voorkomen, de woningen als monument en de omgeving (met soms delen of toegangen van groeven) als stads- en dorpsgezicht.

In twee dossiers zijn de mergelgroeven expliciet meegenomen. In Neerkanne is de mergelkern van Neerkanne als stads- en dorpsgezicht beschermd en een Mergelwoning in flank Muizenberg daarbinnen als monument, beide daterend van 2006. In het MB zijn de mergelgroeven opgenomen in de erfgoedwaarden. Er zijn geen expliciete beheersdoelstellingen od. aan verbonden (MB 20/4/2006, zie <https://besluiten.onroenderfgoed.be/besluiten/4468/bestanden/11073>).

Het Avergat is ook beschermd als stads- en dorpsgezicht in 1995. Enkele ingangen van mergelgroeven en woningen tegen de mergelwand liggen (deels) in deze bescherming. In het MB zijn de ingangen en de mergelwoningen die tegen of deels in de groeve liggen opgenomen in de erfgoedwaarden (MB 17/3/1995, zie <https://besluiten.onroenderfgoed.be/besluiten/4465/bestanden/11069>).

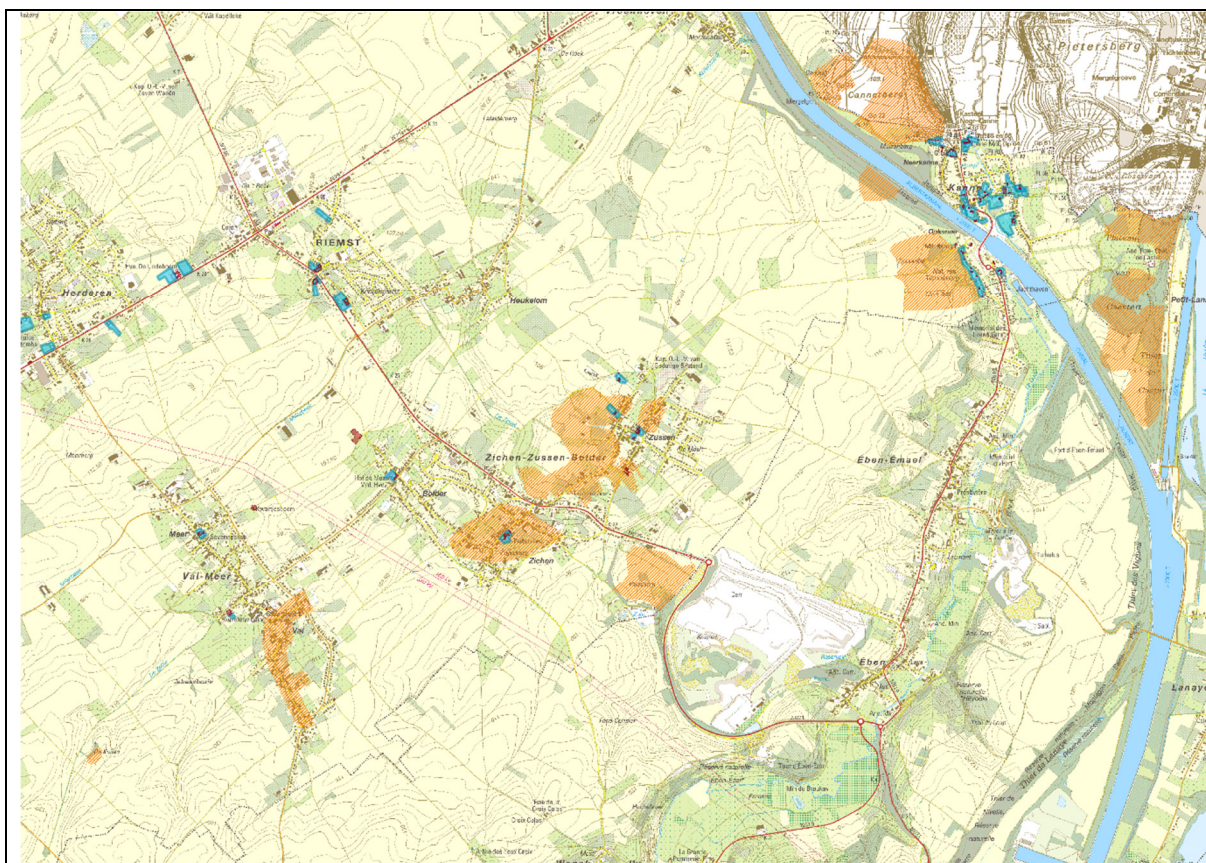
Daarnaast zijn er in de gemeente verschillende beschermde gebouwen die gelegen zijn op een mergelgroeve, maar waarvan de groeve geen deel uitmaakt van het beschermingsdossier:

- Zichen, allemaal sinds 17/03/1995.
 - Parochiekerk Sint-Pieter, monument, ID2306;
 - Pastorie Sint-Pietersparochie, monument, ID2307;
 - Gemeentehuis van Zichen-Zussen-Bolder, monument, ID2308;
 - Parochiekerk Sint-Pieter: omgeving met pastorie en burgerhuis, stads- en dorpsgezicht, ID2306.
- Zussen, allemaal sinds 17/03/1995.
 - Gesloten hoeve (hoeve Liesens/Pauly), monument, ID2314;
 - Gesloten hoeve met duifhuis, monument, ID2311;
 - Herenhuis, monument, ID2321;
 - Herenhuis: omgeving, stads- en dorpsgezicht, ID2322.
- Val-Meer: voor zover bekend liggen de beschermingen hier niet op een groeve.

Wat deze beschermde gebouwen betreft zijn de mergelgroeven niet opgenomen in het MB, mogelijk omdat op het moment van beschermen nog geen aandacht was voor dit ondergrondse erfgoed. Meestal is de relatie tussen het gebouw en de groeve bovendien niet aangetoond. Enkel voor hoeve Liesens/Pauly is dit bij onderzoek in 2017 wel gebeurd. Aangezien de bescherming van voor die datum is, is de groeve niet opgenomen in de bescherming van de hoeve.

Voor deze beschermde gebouwen, waarvan de gebouwen ook vaak verouderd zijn, dringen renovaties zich op. Stabiliteitswerken in de groeve zijn hiervoor meestal noodzakelijk. Momenteel gebeurt dit voor enkele monumenten. Dit is het geval bij de Herenhuis (Waterstraat 31), waar door het plaatsen van pilaren onder aardpijpen deze worden gestabiliseerd. Een tweede geval is hoeve Coenegracht (Mergelstraat 1), waarbij voor de stabilisatie van de mergelkuil onder de hoeve een erfgoedpremie is verleend.

Potentieel kunnen de gebouwen op de mergelgroeven een conflict opleveren naar stabiliteit. Aangezien in Riemst het bouwkundig erfgoed in een campagne beschermd is in 1995, gevolgd door het pakket mergelbeschermingen in Kanne in 2006, kan er voorlopig min of meer van worden uitgegaan dat de belangrijkste gebouwen beschermd zijn. Het is natuurlijk altijd mogelijk dat er later, onder invloed van nieuwe inzichten, nog andere gebouwen beschermd zouden worden.

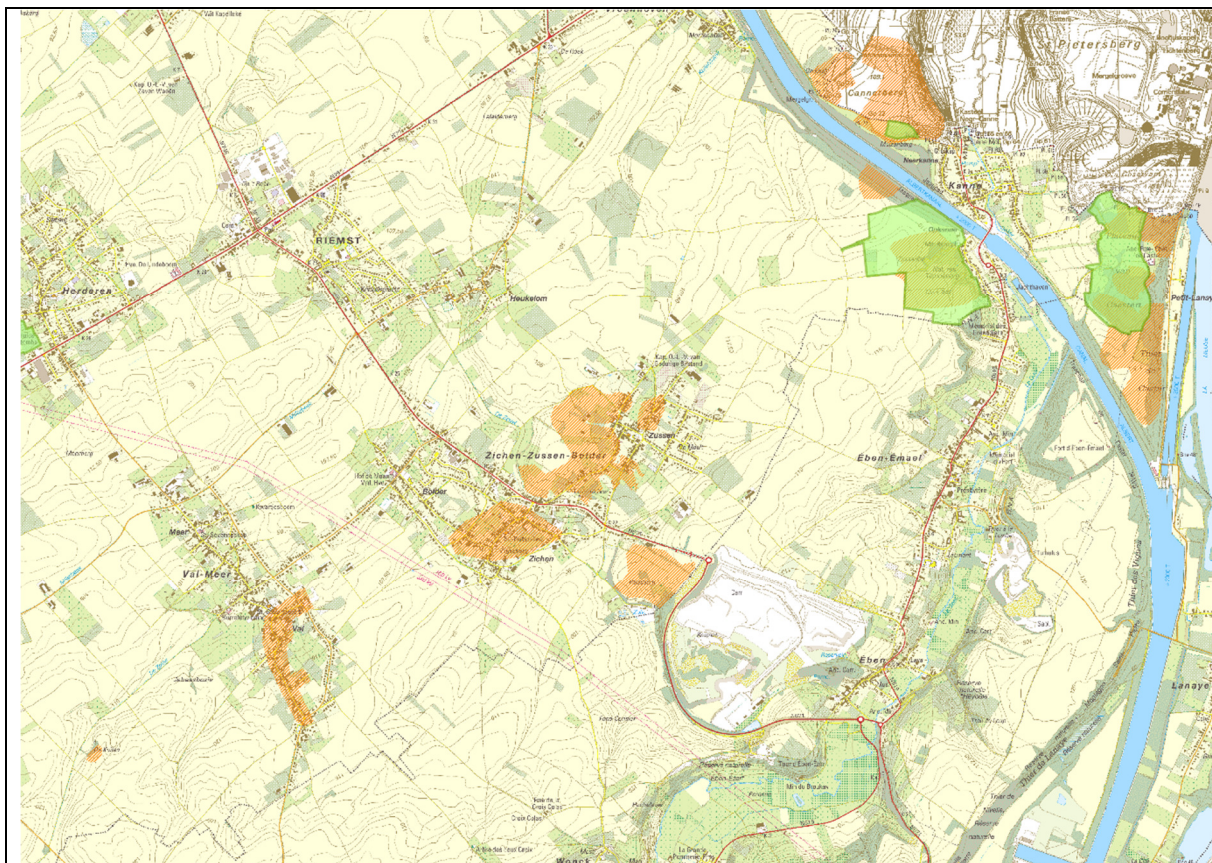
Beschermde monumenten (rood) en stads- en dorpsgezichten (blauw) en hun ligging op de groeven (oranje).

Cultuurhistorische landschappen

De Westelijke valleiflank van de Jeker is in 2015 beschermd als cultuurhistorisch landschap. Deze bescherming had als primair doel om de hellingen die door langdurig graasbeheer een unieke landschappelijke waarde hadden verkregen te beschermen. Aangezien er mergelgroeven onder lagen die ook duidelijk belangrijke erfgoedwaarden omvatten, zijn deze ook (expliciet) mee opgenomen in de bescherming. In het MB zijn de mergelgroeven opgenomen, zowel in de waarden als in de beheersdoelstellingen en toelatingsplichtige handelingen (MB 29/4/2015, zie <https://besluiten.onroerendergoed.be/besluiten/5759/bestanden/15500>).

Het effect van deze bescherming op het beheer van de groeven is gezien de recente datum moeilijk in te schatten.

Een tweede landschap is gelegen op de mergelgroeven, maar neemt deze niet mee in het beschermingsbesluit. Dit is het Plateau van Caestert (KB 27/11/1978, zie <https://besluiten.onroerendergoed.be/besluiten/1216>).

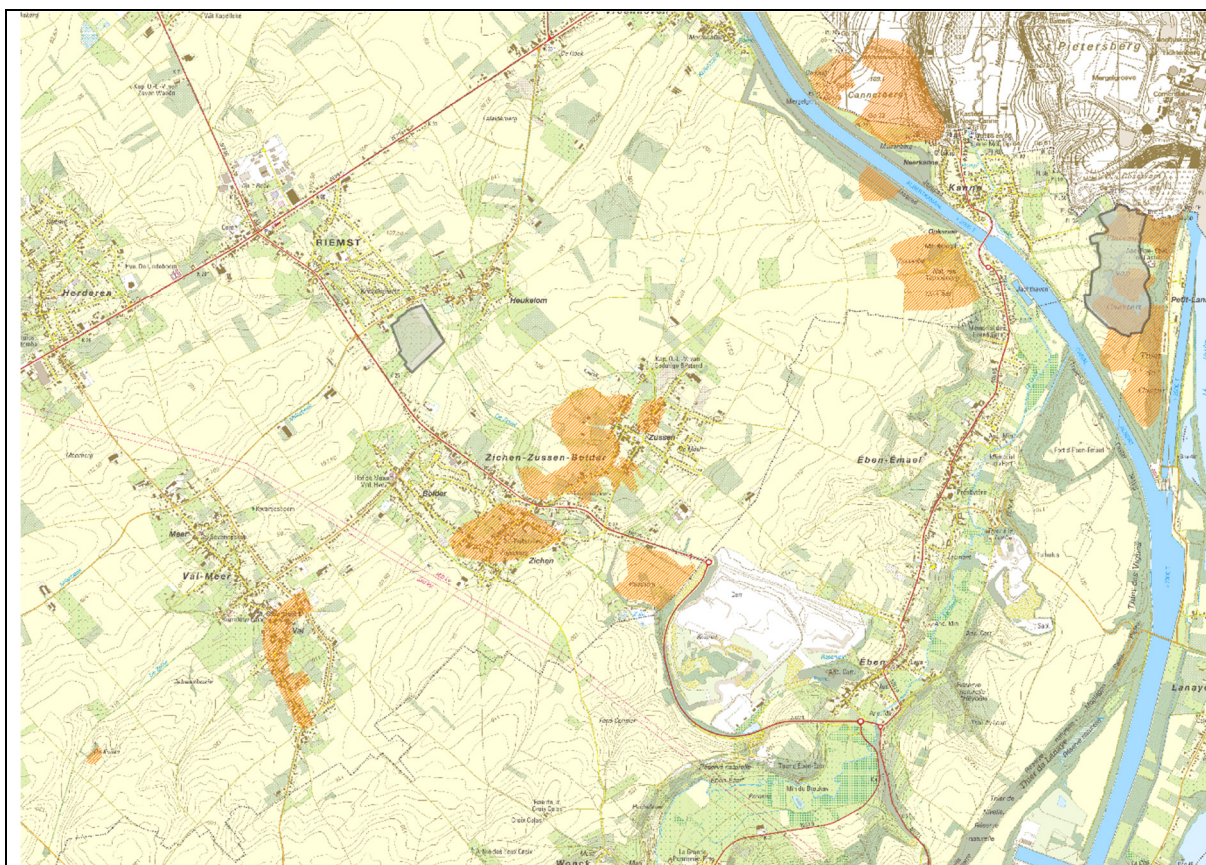

Beschermde landschappen (groen) op de mergelgroeven (oranje).

Archeologische sites

Recent werd er een archeologische site beschermd met inbegrip van de mergelgroeve: De Hoogtenederzetting uit de ijzertijd op het plateau van Caestert, met inbegrip van de onderliggende mergelgroeven. De bescherming had als primair doel om de hoogtenederzetting uit de ijzertijd te beschermen. De aanwezigheid van de waardevolle mergelgroeven onder deze hoogtenederzetting had echter als gevolg dat dit erfgoed ook mee in opgenomen in de bescherming. In het MB zijn de mergelgroeven opgenomen in de titel, de erfgoedwaarden en -kenmerken, de beheersdoelstellingen en toelatingsplichtige handelingen (MB 22/9/2017, zie <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/14509/bestanden/17551>).

Het effect van deze bescherming op het beheer van de groeven is gezien de recente datum moeilijk in te schatten. Wel is er toegenomen aandacht voor het afsluiten van deze groeve, om vandalisme in de groeve, en met name met schade aan middeleeuwse tekeningen als gevolg, tegen te gaan. Aangezien de toegang is gelegen op Waals grondgebied is dit een moeilijke kwestie.

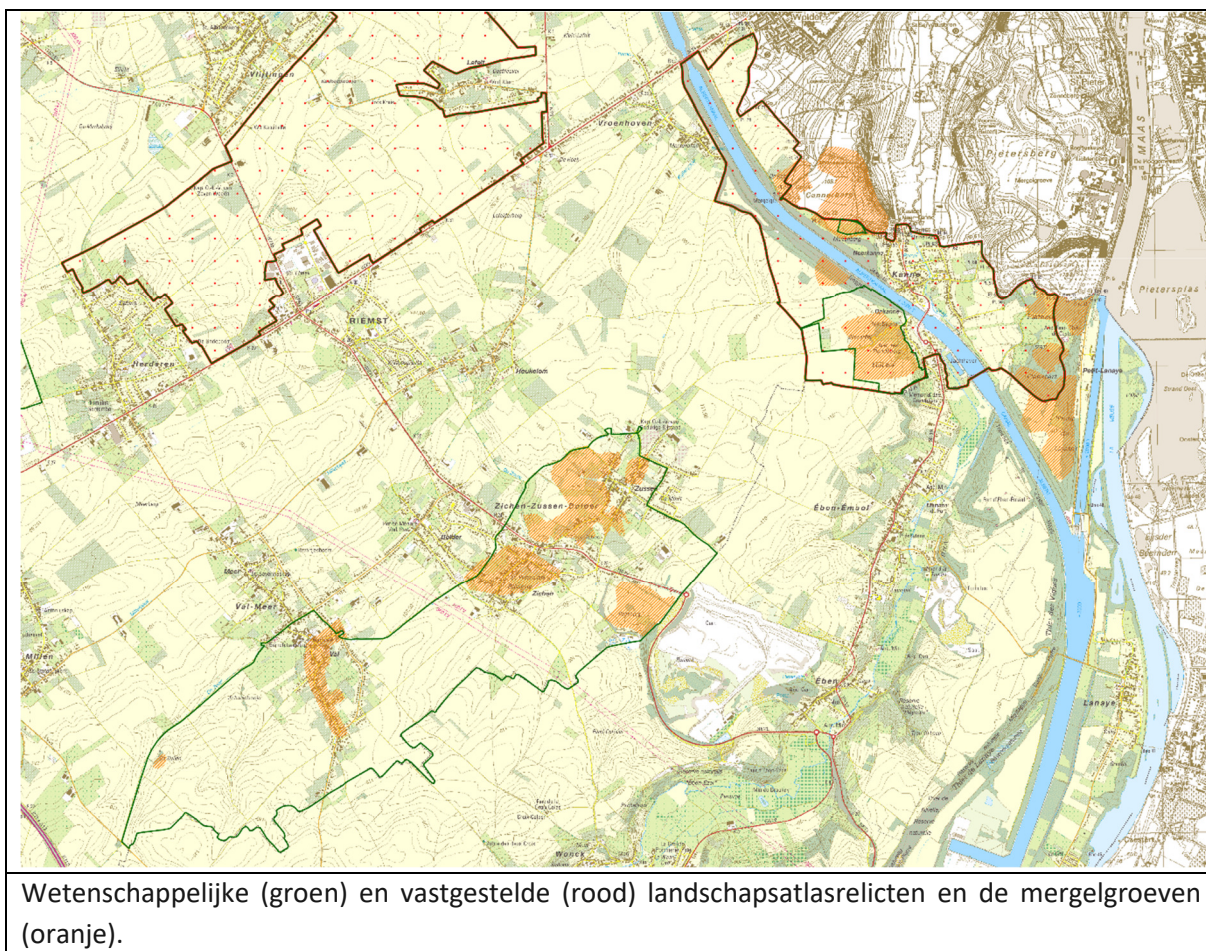
Beschermde archeologische sites (grijs) op de mergelgroeven (oranje).

Vaststellingen

Naast de klassieke bescherming kan onroerend erfgoed worden vastgesteld zodat kan worden ingezet op behoud ervan. **Vaststellingen** gebeuren op basis van de wetenschappelijke inventarissen van het agentschap Onroerend Erfgoed: de landschapsatlas, de inventaris van het bouwkundig erfgoed, de inventaris van houtige beplantingen met erfgoedwaarde, de inventaris historische tuinen en parken en de inventaris van de archeologische zones. Via een RUP kunnen vastgestelde inventarisitems worden omgezet naar erfgoedlandschappen.

In Riemst zijn verschillende items opgenomen in vastgestelde inventarissen:

1. Kanne met het plateau van Caestert, de Tiendenberg en de Muizenberg: vastgesteld landschapsrelict, 20/11/2007. In het MB worden de mergelgroeven vermeld, zowel bij de natuurwetenschappelijke, historische waarde als sociaal-culturele waarde. De mergelgroeven werden ook opgenomen bij de landschapskenmerken.
2. Diverse gebouwen zijn opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed, 1/2/2018. Hierin zijn verschillende gebouwen gelegen op mergelgroeven of gebouwd met mergelstenen.

Wetenschappelijke inventarissen

Tenslotte zijn er nog de **wetenschappelijke inventarissen** van het agentschap Onroerend Erfgoed. Zij vormen de basis voor erfgoedzorg en input voor evt. beschermingen of vaststellingen. In Riemst zijn enkele items in de wetenschappelijke inventarissen met een link met de mergelgroeven (hier worden enkel de items vermeld die nog niet beschermd of vastgesteld zijn):

1. Mergelgrotten van Val-Meer en Zichen-Zussen-Bolder: inventaris landschappelijk erfgoed, landschapsatlasrelict (ankerplaats). De mergelgrotten worden in de beschrijving aangehaald als één van de belangrijkste waarden en kenmerken van dit gebied.
2. In de inventaris bouwkundig erfgoed zijn verschillende gebouwen opgenomen die gelegen zijn op mergelgroeven. Hiervoor kan het geoportaal van het agentschap OE worden geraadpleegd.

Analyse

Op dit moment is het onroerend erfgoed op verschillende manier beschermd. Als cultuurhistorisch landschap en archeologische site zijn twee grote delen van groeven beschermd. Het doel van deze beschermingen waren initieel niet de mergelgroeven zelf maar wel het landschappelijk en archeologisch erfgoed erboven. Toch zijn de mergelgroeven in deze beschermingen integraal meegenomen en zijn er ook beheersdoelstellingen en toelatingsplichtige handelingen opgenomen in het MB. Er is nog geen zicht op welk type bescherming het meeste effect heeft op het terrein. Dit komt mee doordat de beschermingen waar (grote delen van) de mergelgroeven expliciet in zijn opgenomen, van vrij recente datum zijn.

Een groot gedeelte van de mergelgroeven zijn echter niet beschermd. Dit is niet het gevolg van een inhoudelijke afweging, maar eerder van “toeval”. De niet beschermde groeven liggen meestal onder gebieden die bovengronds geen erfgoedwaarde hebben.

2 BESCHERMEN NATUUR

Voor de natuur ligt de focus voor de mergelgroeven op de vleermuizen en vleermuishabitats. Het natuurbeleid is zowel gebieds- als soortgericht.

Speciale Beschermingszone

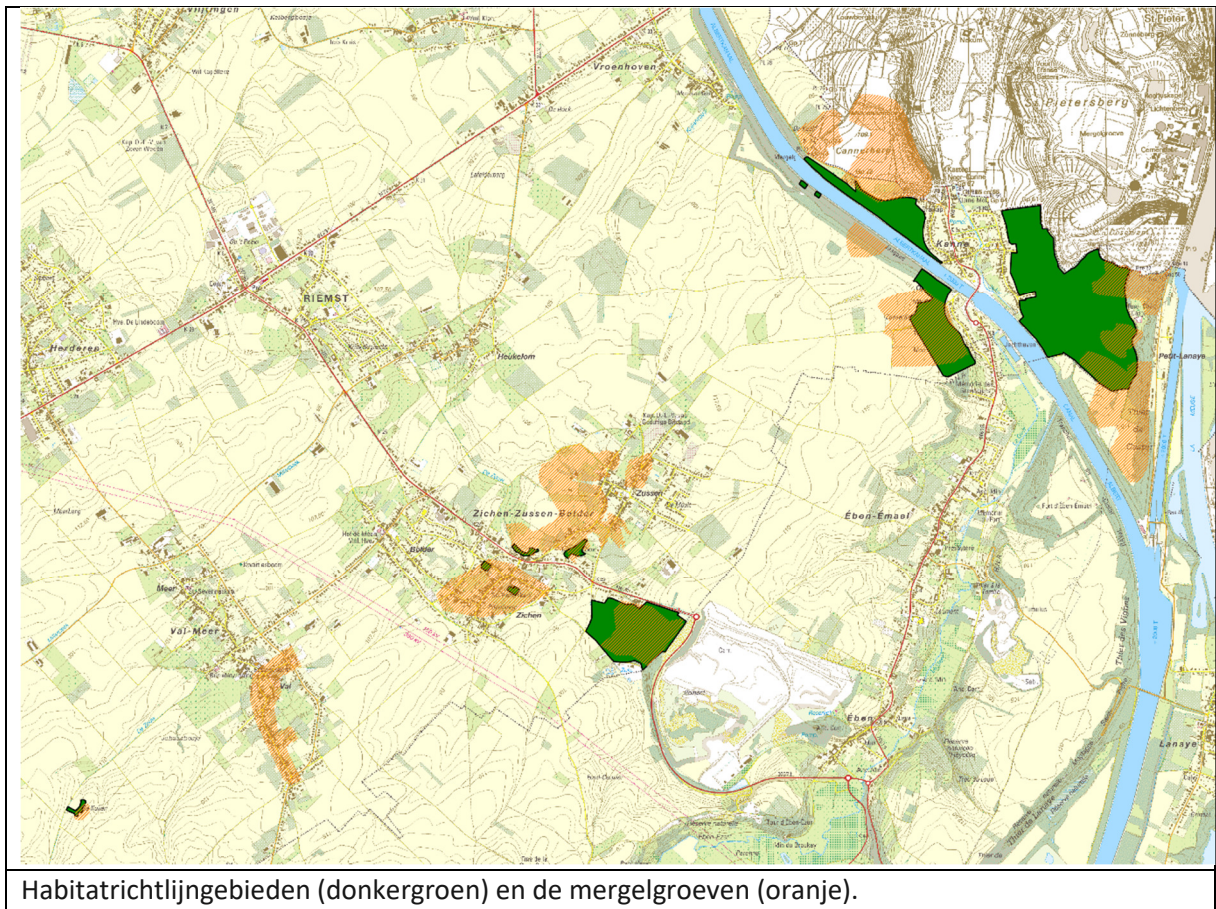
Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie. De officiële naam voor een Natura2000-gebied is een Speciale Beschermingszone (SBZ) en deze worden aangewezen ter uitvoering van de Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn. Door het vastleggen van instandhoudingsdoelstellingen (IHD) wordt bepaald waar men naartoe wil met een gebied en welke maatregelen daarvoor moeten worden genomen. Om die doelstellingen te realiseren, wordt in eerste instantie gekeken naar overheden en de terreinbeherende verenigingen om de benodigde instandhoudingsmaatregelen te organiseren op de terreinen die ze momenteel in eigendom heeft of beheert. Er wordt ook gestreefd naar vrijwillige samenwerking en inspraak voor al wie wil meewerken aan de wijze waarop de doelen gerealiseerd zullen worden. In het kader van de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen wordt momenteel ook gewerkt aan PAS, de programmatische aanpak stikstof, die het stelselmatig terugdringen van stikstofdeposities beoogt.

De realisatie gebeurt dmv. verschillende instrumenten:

- Natuurontwikkeling
 - o Investeringssubsidies Natuur
 - o Natuurinrichting
 - o Inrichting van het buitengebied
- Natuurbeheer
 - o Beheerplan
 - o Bosgroepen
- Milieubeheer
 - o Beheerovereenkomsten voor landbouwers
 - o Mestbank
 - o Bedrijfsbank voor landbouwbedrijven.

Huidige toestand: De toegangsgebieden van de meeste mergelgroeven behoren toe aan het habitatrichtlijngebied “Plateau van Caestert met hellingbossen en mergelgrotten”. Van sommige groeven zijn grotere delen binnen het habitatrichtlijngebied gelegen dan andere. ANB staat in voor de instandhouding van deze gebieden.

Er worden reeds acties ondernomen om de mergelgroeven toegankelijk te houden voor vleermuizen en het klimaat hiervoor geschikt te houden (zie hoofdstuk beheer).

Soortenbeschermingsprogramma's

Binnen het soortenbesluit wordt de mogelijkheid voorzien tot het opstellen van een soortenbeschermingsprogramma (SBP). In een SBP zijn een aantal beschermingsmaatregelen opgenomen die als doel hebben om één of meerdere soorten in gunstige staat te doen verkeren. Afhankelijk van de soort worden verschillende partners betrokken bij het opstellen van zo'n programma. Een SBP wordt door de minister vastgesteld en heeft een looptijd van 5 jaar. Daarna kan het op basis van een evaluatie worden verdergezet, al dan niet met de nodige aanpassingen. Een vastgesteld programma is een officieel document en dus bindend. Er kunnen bij de opmaak van een SBP wel afwijkingen toegestaan worden op verbodsbepalingen uit het Soortenbesluit, zolang de maatregelen maar leiden tot de instandhouding van de beoogde soorten.

Huidige toestand: Verschillende soorten vleermuizen die in de mergelgroeven hun overwinteringsplaats vinden, zijn opgenomen in het soortenbeschermingsprogramma. Aangezien vleermuizen op de lijst voorkomen, moet dit habitat beschermd en behouden blijven. Daardoor zijn de gebieden die niet afgebakend zijn als habitatrichtlijngebied toch ook mee beschermd van natuur. ANB staat in voor de instandhouding van de soorten die zijn opgenomen in het soortenbeschermingsprogramma.

Op basis van de soortenbescherming kan ANB ook advies uitbrengen bij vergunningsaanvragen die impact hebben op de soorten, dat wil zeggen bij opvullingen. Dit advies wordt uitgebracht aan de gemeente Riemst, de gemeente kan gemotiveerd afwijken van dit advies, of het advies volgen.

Analyse beschermen natuur

De natuurbescherming is momenteel vrij consequent toegepast. Zowel de toegangsgebieden als het habitat van verschillende soorten vleermuizen is beschermd. De impact van de bescherming van de soorten is vooral groot.